

Populizam - prijetnja ili pomoć liberalnim demokracijama? Slučajevi Turske i Poljske

Stunja, Petra

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, The Faculty of Political Science / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:114:169580>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-01**

Repository / Repozitorij:

[FPSZG repository - master's thesis of students of political science and journalism / postgraduate specialist studies / dissertations](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET POLITIČKIH ZNANOSTI
PREDDIPLOMSKI STUDIJ POLITOLOGIJE

**POPULIZAM -PRIJETNJA ILI POMOĆ LIBERALNIM
DEMOKRACIJAMA? SLUČAJEVI TURSKE I POLJSKE**

Završni rad

Mentor: dr. sc. Berto Šalaj

Studentica: Petra Stunja

Zagreb, 2024.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. POPULIZAM: METAIDEOLOGIJA KOJA PREOBLIKUJE POLITIKU U 21. STOLJEĆU	2
2.1. Razvoj i evolucija populizma kroz povijest	4
2.2. Različiti pristupi populizmu	6
2.3. Suvremeni populizam.....	7
3. SLUČAJEVI TURSKE I POLJSKE	8
4. ZAKLJUČAK	16
5. LITERATURA.....	18

1. UVOD

Populizam je politički fenomen koji je u posljednjim desetljećima postao sve prisutniji na globalnoj političkoj sceni. Iako ne postoji univerzalno prihvaćena definicija, populizam se općenito može opisati kao ideološki pristup koji dijeli društvo na "obične ljude" i "elitu," pri čemu se populistički lideri predstavljaju kao jedini legitimni predstavnici naroda. Populizam može imati različite oblike i manifestacije, ovisno o društveno-političkom kontekstu u kojem se pojavljuje. U liberalnim demokracijama, populizam se često pojavljuje kao odgovor na percipiranu krizu političkog sustava, gdje se tradicionalne elite optužuju za zanemarivanje volje naroda i korupciju.

Populizam može imati i pozitivne i negativne posljedice na demokratske sustave. S jedne strane, populizam može osnažiti glas običnih građana, potičući političku participaciju i dovodeći u pitanje rigidne strukture moći. S druge strane, populizam može postati prijetnja liberalnim demokracijama kada populistički lideri počnu potkopavati temeljne demokratske institucije i vladavinu prava u ime narodne volje. Također, populizam može voditi do polarizacije društva i suzbijanja političkog pluralizma, čime se slabi demokratski poredak.

U ovom radu, analizirat će se kako populizam djeluje kao prijetnja ili pomoć liberalnim demokracijama kroz usporedbu slučajeva Turske i Poljske. Obje zemlje su doživjele značajan porast populističkih pokreta i lidera, što je imalo duboke posljedice na njihove političke sustave. Kroz analizu tih primjera, istražiti će se na koji način populizam utječe na demokratizaciju, stabilnost i budućnost liberalnih demokracija u ovim zemljama. Na kraju rada, izvest će se zaključak o tome je li populizam u Turskoj i Poljskoj pridonio osnaživanju demokracije ili je, naprotiv, postao prijetnja njenom opstanku.

2. POPULIZAM: METAIDEOLOGIJA KOJA PREOBLIKUJE POLITIKU U 21. STOLJEĆU

Prema definiciji, populizam kao oblik diskursa trebao bi uključivati tri osnovne karakteristike: a) dualističko i često moralno gledanje na politiku; b) predstavljanje 'naroda' kao jedinstvene i moralno ispravne zajednice; i c) prikazivanje 'elite' ili 'establišmenta' kao korumpirane i sebične grupe (Hawkins i sur., 2018). Pristup populizmu kao specifičnom tipu diskursa već je doveo do značajnih istraživanja u ovom području, osobito u međuregionalnim studijama putem tekstualnih analiza, anketa i eksperimenata (Grbeša, Šalaj, 2018., Jenne i sur., 2021).

Znanstvenici sve više postavljaju pitanja o prirodi populizma – je li to pozitivna pojava ili ozbiljna prijetnja demokraciji. Mudde i Kaltwatter (2012) populizam sagledavaju iz dva kuta: kao prijetnju, ali i kao potencijalni korektiv demokratske politike. Populizam može omogućiti glas marginaliziranim skupinama građana i staviti u prvi plan teme koje su često zanemarene. Ipak, s druge strane, populizam može ugroziti prava manjina, a populistički bi mogli iskoristiti svoju političku moć za podrivanje neovisnih institucija koje su ključne za funkcioniranje demokracije, kao što su sudovi i slobodni mediji.

Dosadašnja istraživanja populizma uglavnom se svode na dva ključna pristupa. Neki istraživači, poput Canovan (2002), Mudde (2004), Albertazzija i McDonnella (2008), te Stanleya (2008), promatraju populizam kao političku ideologiju. S druge strane, drugi znanstvenici, kao što su Taguieff (1995), Jagers i Walgrave (2007), te De Vreese i sur. (2018), pristupaju populizmu kao specifičnom stilu političke komunikacije.

Teoretičari populizma ukazuju na sve veći raskorak između trenutnih političkih procesa u demokratskim državama i ideala demokratske teorije, tvrdeći da upravo taj raskorak vodi do porasta populizma (Šalaj, 2012). Iako je taj jaz prisutan u svakom demokratskom društvu, Francisco Panizza (2005) ističe da se populizam najčešće pojavljuje u trenucima krize, kada građani gube povjerenje u postojeći poredak i sumnjaju u sposobnost političkog sustava da riješi tekuće probleme. Velike ekonomske i migrantske krize početkom 21. stoljeća dodatno su potaknule rast populističkih stranaka i njihov uspjeh na izborima (De Vreese i sur. 2018, prema Mašić, Jovev, 2022).

Iako su pluralističke političke ideologije ključne za razumijevanje suvremenih političkih procesa, one same nisu dovoljne za objašnjenje dinamike politike u 21. stoljeću. Za to je potrebna dodatna politička metaideologija – populizam. Populizam dijeli društvo na dvije jasno suprotstavljene i jedinstvene skupine – "pošten narod" i "korumpiranu elitu". Naglasak populizma leži u ideji jedinstva i homogenosti naroda, kao i u homogenosti političkih elita. Prema populističkom stajalištu, sve razlike među pojedincima, poput klase, rase, socijalnog statusa, zanimanja ili drugih socioekonomskih i sociokulturnih obilježja, postaju nevažne u svjetlu zajedničkog neprijateljskog stava prema političkim elitama. Populisti također vjeruju da, iako se političke elite mogu razlikovati po nazivu ili deklarativnim stavovima (npr. demokršćani, liberali, socijaldemokrati), stvarne razlike među političarima ne postoje; svi tradicionalni političari su prema njima jednako loši, bez obzira na političku pripadnost (Freedon, 2013).

Populističke ideje su u proteklih desetak godina značajno dobile na snazi širom svijeta, a to je potkrijepljeno brojnim primjerima, poput pobjede Donalda Trampa na predsjedničkim izborima u Sjedinjenim Državama 2016. godine ili odluke britanskih građana da putem referenduma napuste Europsku uniju, poznatog kao Brexit. Populistički pokreti jačaju i u Hrvatskoj, gdje predstavljaju ozbiljan izazov etabliranim političkim strankama.

Jedna od karakteristika populizma je njegova sposobnost da se lako poveže s drugim političkim idejama, što rezultira raznolikošću među populističkim strankama i pokretima. U političkoj praksi to se očituje kroz pojmove poput lijevog, desnog ili centrističkog populizma. Ova podjela ovisi o odnosu prema onima koje populisti smatraju „prijetnjom narodu” ili tzv. „opasnim drugima” (Albertazzi i McDonell, 2008). Lijevi populisti obično vide „opasne druge” među financijskim i bankarskim elitama, dok desni populisti taj pojam najčešće vežu uz migrante ili manjine. Međutim, ova podjela nije uvijek strogo primjenjiva, jer postoje populisti, poput Marine Le Pen u Francuskoj, koji istovremeno izražavaju netrpeljivost prema migrantima i financijskim institucijama. Europska unija također često služi kao cilj kritike i lijevih i desnih populista (Grbeša, Šalaj, 2018).

Treći oblik populizma, poznat kao centristički, ne usmjerava svoju kritiku prema imigrantima ili financijskim elitama, već se isključivo fokusira na suprotstavljanje političkim elitama. Ove populističke opcije naglašavaju optužbe protiv političkih vođa, kojima pripisuju odgovornost za političku korupciju, te za uništavanje društva i pogoršanje životnih uvjeta građana.

Bez obzira na druge razlike među populističkim strankama i pokretima, oni dijele tri temeljne karakteristike: 1) za razliku od ostalih političkih ideologija, populisti prikazuju trenutnu situaciju kao izuzetno lošu, često koristeći retoriku koja naglašava kaos, krizu i beznađe; 2) odgovornost za takvo stanje pripisuju "korumpiranim i nesposobnim" političkim elitama, koje smatraju jednako lošima i ne prave razliku među njima; 3) cilj populističkog pokreta je vratiti politiku u ruke naroda i ponovno omogućiti ljudima da odlučuju o svim važnim političkim pitanjima (Grbeša, Šalaj, 2018). Iako mnogi političari u svojoj retorici koriste elemente populizma, pravi populisti su oni koji u svojoj poruci snažno naglašavaju antielitizam.

Broj znanstvenih radova i istraživanja o populizmu u Hrvatskoj relativno je malen. Ovim se fenomenom bave Blanuša i Kulenović (2018), Grbeša (2010), Milardović (2004), Šalaj (2012) i Zakošek (2010). Empirijska istraživanja populizma u hrvatskoj politici donosi Zakošek (2010) kroz analizu predsjedničke kampanje Milana Bandića 2009. godine. Kasapović (2010) proučava predsjednički mandat Stjepana Mesića, kojeg smatra populističkim političarem. Najsveobuhvatnija empirijska istraživanja ponudili su Grbeša i Šalaj (2018) u tri studije o populizmu u Hrvatskoj, provedenim između 2014. i 2017. godine. Cilj tih istraživanja bio je utvrditi prisutnost populizma u hrvatskom političkom diskursu, njegovu učestalost i način manifestacije (Grbeša i Šalaj, 2018: 184). Prva studija analizira intervju s istaknutim hrvatskim političarima između lokalnih izbora od svibnja 2009. do svibnja 2013. Druga studija ispituje sadržaj intervjuja predsjedničkih kandidata tijekom kampanje 2014./2015., dok se treća fokusira na analizu diskursa Mosta na parlamentarnim izborima kroz izjave vodećih dužnosnika te stranke (Mašić, Jovev, 2022).

2.1. Razvoj i evolucija populizma kroz povijest

Populizam je politički fenomen s dubokim povijesnim korijenima, koji se može pratiti unatrag do kasne Rimske Republike. U to je vrijeme populizam predstavljao političku grupu u Senatu, poznatu kao populares, koja se zalagala za interese običnog naroda, dok je suprotna frakcija optimates štitila interese elite. Međutim, moderni oblik populizma započeo je krajem 19. stoljeća u Sjedinjenim Američkim Državama, gdje se pojavio kao naziv za političke aktivnosti Narodne stranke (People's Party), čime je Amerika postala "kolijevka" suvremenog populizma (Grbeša, Šalaj, 2018). Politički teoretičari poput Margaret Canovan, Matthewa Goodwina i Michaela Kazina počeli su ozbiljno raspravljati o populizmu gotovo stoljeće kasnije. Nakon Drugog svjetskog rata, populizam se

proširio na druge dijelove svijeta, a posebno je doživio procvat u Latinskoj Americi, koja je svjedočila trima velikim valovima populizma. Prvi, klasični poslijeratni val, bio je obilježen političkim praksama južnoameričkih lidera poput Juana Peróna u Argentini i Getúlija Vargasa u Brazilu. Drugi, "neoliberalni" val, uključivao je figure poput Alberta Fujimorija u Peruu i Carlosa Menema u Argentini. Treći val populizma, s jakim anti-establišmentskim tonovima, predvodili su Hugo Chavez u Venezueli, Eva Morales u Boliviji, Rafael Correa u Ekvadoru i Daniel Ortega u Nikaragvi (Grbeša, Šalaj, 2018).

Populizam je doživio značajan porast od 1970-ih godina u Zapadnoj Europi, a kasnije se proširio i na Srednju i Istočnu Europu. Autori u tekstu nude detaljnu i raznoliku analizu ovog fenomena, fokusirajući se na njegov razvoj unutar Europe (Freedon, Sargent, Stears, 2013). Analiza uključuje 26 tabličnih prikaza ključnih populističkih aktera, njihove nedavne izborne rezultate, politički status u matičnim zemljama, kao i unutar Europske unije. Tipologija pokazuje da desni populizam prevladava u suvremenoj Europi, s prisutnošću u zemljama kao što su Austrija, Belgija, Danska, Finska, Francuska, Grčka, Italija, Mađarska, Nizozemska, Njemačka, Poljska, Švicarska i Velika Britanija. Lijevi populizam je rjeđi, prisutan u zemljama poput Grčke, Nizozemske, Njemačke i Španjolske, dok je centristički populizam najrjeđi i obuhvaća zemlje poput Češke, Slovenije i Španjolske. Neke zemlje, poput Grčke, Italije, Nizozemske, Njemačke i Španjolske, imaju prisutnost više od jedne vrste populizma, bilo da je riječ o desnom i lijevom, desnom i centrističkom, ili lijevom i centrističkom populizmu. Rast populizma u Europi potaknuo je brojne znanstvene radove, a istaknuti politolozi kao što su Cas Mudde, Michael Freedon, Daniele Albertazzi, Duncan McDonell, Paul Taggart, Yves Meny, Yves Surel, Robert Jansen i Kurt Weyland postavili su teorijske i metodološke temelje za daljnje empirijske analize ovog fenomena (Grbeša, Šalaj, 2018).

Autori Grbeša, Šalaj, (2018) objašnjavaju da uzroke širenja i jačanja populizma treba tražiti u kombinaciji strukturnih čimbenika i djelovanja određenih političkih aktera. Strukturni uvjeti se dijele na kontekstualne i latentne čimbenike. Kontekstualni čimbenici uključuju socijalno-ekonomske aspekte poput ekonomskih kriza, socijalno-kulturne dimenzije koje obuhvaćaju prevladavajuće političke stavove građana, politički sustav koji se odnosi na strukturu i učinkovitost podsustava političkog sustava, naročito izbornog i stranačkog sustava, te ulogu medija (Müller,

2017). Latentni čimbenici uključuju napetosti između liberalizma i demokracije, nesklad između demokratskih ideala i demokratske prakse, kao i ponovno isticanje važnosti medija.

Kako bi svi ovi čimbenici doveli do pojave populizma, potrebni su politički akteri političari, često karizmatične ličnosti, političke stranke i društveni pokreti koji artikuliraju i promoviraju populističke opcije i prakse (Ravlić, 2013). Autori Grbeša, Šalaj, (2018) zaključuju da je populizam latentno prisutan u strukturi i praksi suvremenih liberalno-demokratskih političkih poredaka, a oživljava i jača u situacijama značajnih društvenih, ekonomskih i političkih kriza, naročito kada postoje vješti populistički lideri te medijski sustavi u kojima dominira populističko novinarstvo ili mediji skloni promicanju populističkih ideja i aktera.

2.2. Različiti pristupi populizmu

U znanstvenoj literaturi, populizam se promatra iz pet različitih perspektiva: kao tip stranačke organizacije, strategija političke mobilizacije, politički diskurs, stil političke komunikacije, te kao politička ideologija. Među ovim pristupima, dva su najistaknutija u suvremenim raspravama. Prva skupina autora smatra da je populizam prvenstveno stil političke komunikacije, oblik nadideološkog političkog govora ili retorike, koji koriste različiti politički i društveni akteri, uključujući pojedince, stranke, pokrete, medije i interesne skupine. Ključna karakteristika ovog pristupa je pozivanje na narod i identifikacija s "običnim građanima" čije interese zastupaju (Grbeša, Šalaj, 2017).

S druge strane, druga skupina autora tvrdi da populizam nadilazi puki stil političke komunikacije i retorike. Prema Cas Muddeu, (2004, prema Šalaj 2012) jednom od vodećih analitičara populizma, populizam se može definirati kao "ideologija koja dijeli društvo na dvije antagonističke skupine: pošteni narod i korumpiranu elitu, te koja tvrdi da bi politika trebala izražavati opću volju naroda." Obje ove suprotstavljene skupine smatraju se homogenima, a sve unutarnje razlike među narodom postaju nevažne u kontekstu njihove zajedničke opozicije prema otuđenim, nesposobnim i korumpiranim političkim elitama, koje se smatraju identičnima unatoč različitim političkim i ideološkim pozicijama.

Michael Freeden, (2013, prema Šalaj 2012) još jedan utjecajan teoretičar, tvrdi da je populizam "slaba" ideologija, s prepoznatljivom, ali ograničenom morfologijom, koja ne pokušava odgovoriti

na sva pitanja kao "jake" ideologije. Neki autori ovaj pristup nazivaju ideacijskim, naglašavajući da populizam razumijeva politiku kao manihejsku borbu između naroda i elita.

Autori Grbeša, Šalaj, (2018) ovaj teorijski pristup nazivaju inkluzivnim jer objedinjuje i poimanje populizma kao "slabe" političke ideologije te kao stila političke komunikacije. Njihov ključni doprinos leži u konceptualiziranju populizma kao metaideologije, koja djeluje kao nadređeni okvir za različite političke ideologije, povezujući ih zajedničkim svojstvima, ali ih i razdvajajući specifičnim osobinama. Ovim pristupom autori smještaju populizam na istu razinu kao monizam i pluralizam. Na primjer, kao što monizam uključuje fašizam, komunizam i vjerski fundamentalizam, a pluralizam liberalizam, konzervativizam, kršćansku i socijalnu demokraciju, tako populizam obuhvaća lijeve, desne i centrističke struje.

Grbeša i Šalaj (2018) istražuju populizam kroz dvije glavne prizme: kao političku ideologiju i kao stil političke komunikacije. Populizam kao ideologiju prepoznaju kroz izravno poistovjećivanje političara s narodom, antielitistički stav, te naglašavanje prisutnosti "opasnih drugih". S druge strane, populizam kao stil političke komunikacije očituje se kroz identificiranje s narodom, upotrebu neformalnog govora i korištenje općih izraza koji ostavljaju prostora za različita tumačenja.

Ključne dimenzije populizma kao političke ideologije su pozitivna percepcija naroda i negativna percepcija elita. Ove dvije dimenzije su nerazdvojne i zajedno čine srž populizma. Protivljenje elitama može biti prisutno i u drugim ideologijama koje ne glorificiraju narod, poput "antipolitičke tehnokracije". S druge strane, "diviniziranje" naroda može biti karakteristično za politička mišljenja i ideologije koje nisu nužno protuelitističke, već su ograničene na kritiku specifičnih političkih elita unutar pluralističkih ideologija (Grbeša, Šalaj, 2018).

2.3. Suvremeni populizam

Prema Šalaju (2012), populizam je postao značajna tema brojnih politoloških studija i istraživanja. Za razliku od radova iz 1960-ih i 1970-ih, koji su se fokusirali na detaljne opise specifičnih populističkih pokreta bez šire generalizacije, novije studije primjenjuju raznovrsne pristupe. Iako se određeni broj istraživača još uvijek bavi pojedinačnim populističkim pokretima, sve je više radova koji nastoje klasificirati različite tipove populizma. Također, značajan broj radova pokušava

identificirati zajednička obilježja populističkih pokreta i definirati idealni tip populizma. Većina teoretičara danas smatra da se suvremeni populizam može smatrati političkom ideologijom, a ne samo političkim stilom ili diskursom. Ipak, ističu da populizam, s obzirom na svoju slabiju utemeljenost kao ideologije, ne posjeduje istu razinu intelektualne dosljednosti i sofisticiranosti kao druge političke ideologije. Kao ključna obilježja populizma najčešće se navode pozivanje na narod i antagonizam prema elitama i „opasnima drugima“, ali konkretni populistički pokreti često zahtijevaju dodatne vrijednosti i stavove kako bi dali smisao političkom djelovanju.

Šalaj (2012) također navodi da pregled literature o suvremenom populizmu omogućava formuliranje teze prema kojoj se uzroci nastanka i rasta populističkih pokreta mogu podijeliti u nekoliko grupa. Prvu grupu čine latentni razlozi koji proizlaze iz strukture i funkcioniranja suvremenih demokratskih političkih sustava, pri čemu se kao jedan od razloga javlja napetost između liberalnog i demokratskog dijela političkog poretka suvremenih društava. Drugi razlog leži u jazu između demokratskih ideala i stvarnog funkcioniranja demokratskih sustava. Druga grupa uključuje kontekstualne razloge, kao što su ekonomske i političke krize koje se pojavljuju u određenim društvima i stvaraju povoljno tlo za rast populizma. Treću grupu čine akteri, prvenstveno populistički lideri, koji koristeći povoljne uvjete, artikuliraju zahtjeve i težnje populističkih pokreta. Ulogu u tom procesu imaju i masovni mediji, koji, ako podržavaju populističke lidere, olakšavaju njihovo djelovanje i rast. Populizam je prisutan u strukturi i praksi suvremenih liberalno-demokratskih poredaka, a dolazi do izražaja i jača u vrijeme velikih društvenih, ekonomskih i političkih kriza, posebno kada se pojavljuju vješti i karizmatični populistički lideri te masovni mediji skloni promicanju populističkih ideja.

3. SLUČAJEVI TURSKE I POLJSKE

U svojoj studiji Kozłowski (2019/2020) istražuje destabilizirajuće učinke suvremenog populizma na konsolidirane demokracije, s posebnim naglaskom na uspon ekstremno desnog populizma. On raspravlja o implikacijama uspješnih populističkih pokreta, poput Brexita u Ujedinjenom Kraljevstvu, erozije povjerenja u Sjedinjene Države tijekom Trumpove administracije i praksi poljske stranke Pravo i pravda pod Jarosławom Kaczyńskim. Kozłowski tvrdi da su ti pokreti posebno štetni za liberalnu demokraciju, često dovodeći do njezine degradacije. Studija također

uspoređuje indekse slobode u različitim nacijama, naglašavajući rizike demokratske dekonsolidacije u Poljskoj, gdje je politički sustav pod velikim pritiskom zbog populističkog upravljanja. Nadalje, Kozłowski identificira opasnosti "mekog populizma", koji karakterizira retorika koja konsolidira moć u rukama populističkih vođa. Ovaj pristup, tvrdi on, postupno razgrađuje konsolidirane demokracije, utirući put autoritarizmu. Slučajevi Mađarske i Turske prikazani su kao primjeri gdje je populizam već doveo do erozije demokratskih sustava — polukonsolidacija u Mađarskoj i pomak prema autoritarizmu u Turskoj.

Analiza Kozłowskog pruža dokaze da populizam, osobito u svom ekstremno desnom obliku, može ozbiljno potkopati demokratske institucije i dovesti do uspona autoritarnih režima. Iskustva Poljske i Turske, o kojima govori Kozłowski, ilustriraju potencijalne opasnosti populizma kada se koristi za koncentraciju moći i slabljenje demokratskih kontrola i ravnoteže. To ide u prilog tezi da je populizam više prijetnja nego pomoć liberalnim demokracijama, budući da često dovodi do erozije demokratskih načela i uspostave autoritarne vladavine.

Varga i Buzogány (2020) istražuju kako su desničarske populističke stranke u Poljskoj i Mađarskoj preoblikovale vanjsku politiku na načine koji dovode u pitanje temeljne vrijednosti liberalne demokracije, posebno u odnosu na Europsku uniju. Njihova studija naglašava kako te vanjskopolitičke promjene nisu nasumične ili neprofesionalne, već su duboko ukorijenjene u ideologijama koje su razvili konzervativni intelektualci i desničarski politički pokreti u obje zemlje. Ti su pomaci uključivali promjenu "percepcije prijetnji" i poticanje skepticizma

I u Poljskoj i u Mađarskoj desničarski intelektualci odigrali su značajnu ulogu u oblikovanju narativa koji EU pozicionira kao prijetnju nacionalnom suverenitetu i kao sredstvo zapadne, osobito njemačke, dominacije. Ovaj je narativ potaknuo populističku agendu uokvirujući EU kao egzistencijalnu prijetnju nacionalnoj državi, što opravdava antiliberalnu, antidemokratsku retoriku i politiku populista. Studija sugerira da je blizak odnos između ovih intelektualaca i populističkih političara rezultirao koherentnom i radikalnom desničarskom ideologijom koja se sve više odražava u domaćoj i vanjskoj politici.

Popp-Madsen (2020) raspravlja o sve većoj zabrinutosti u vezi s populizmom i njegovim utjecajem na liberalnu demokraciju, posebno kroz prizmu nedavnih političkih događaja u Sjedinjenim Državama, Mađarskoj, Poljskoj i Turskoj. Studija daje pregled ključne literature i teorijskih

perspektiva koje propituju je li populizam inherentna prijetnja liberalnoj demokraciji ili predstavlja nužnu kritiku elitističkih demokratskih praksi. Studija ističe tri glavne perspektive:

1. **Povijesni kontinuitet s fašizmom:** Finchelstein tvrdi da je suvremeni populizam oblik "postfašizma", zadržavajući temeljne elemente fašističke ideologije kao što su utjelovljenje volje naroda od strane jednog vođe, politika neprijateljstva i kritika neovisnih institucija, dok prilagođavanje demokratskom vremenu odbacivanjem otvorenog nasilja i prihvaćanjem izbornih procesa.
2. **Demokratsko nazadovanje:** Levitsky i Ziblattova analiza demokratskog nazadovanja u SAD-u pod Trumpom i sličnih trendova u drugim zemljama sugeriraju da populizam predstavlja varljivu prijetnju demokraciji. Ova je prijetnja suptilna i odvija se kroz postupnu eroziju demokratskih normi, često predvođenu vođama koji iskorištavaju demokratske sustave kako bi stekli moć, a potom ih sustavno slabili.
3. **Fragmentacija liberalne demokracije:** Mounkova analiza sugerira da je uspon populizma simptomatičan za fragmentaciju liberalne demokracije na "neliberalne demokracije", gdje populistički lideri potkopavaju prava manjina, i "nedemokratski liberalizam", gdje tehno-kratske elite umanjuju narodni suverenitet. Mounk poziva na revitalizaciju liberalne demokracije rješavanjem ekonomske nejednakosti, promicanjem uključivog domoljublja i vraćanjem povjerenja u demokratske institucije.

Popp-Madsenova studija pruža sveobuhvatan okvir za razumijevanje kako populizam može izazvati i potencijalno potkopati liberalne demokracije, osobito u slučajevima poput Turske i Poljske. Paralele između populističkih strategija uočenih u tim zemljama i onih o kojima raspravljaju znanstvenici pregledani u studiji su očite. Na primjer, populističke vlade u Turskoj i Poljskoj iskoristile su izborne pobjede za konsolidaciju vlasti dok su istovremeno potkopavale demokratske norme i institucije, slično procesima koje su opisali Levitsky, Ziblatt i Mounk. Nalazi studije idu u prilog tezi da je populizam liberalnim demokracijama više prijetnja nego korist. U Turskoj i Poljskoj, populistički čelnici koristili su retoriku i politike koje odražavaju "postfašističke" tendencije koje je identificirao Finchelstein, promičući homogeni nacionalni identitet i odbacujući pluralizam. To je dovelo do erozije demokratskih kontrola i ravnoteže, usklađujući se s konceptom demokratskog nazadovanja. Štoviše, zabrinutost oko "neliberalne

demokracije" koju je istaknuo Mounk izravno je primjenjiva na promjene koje se vide u tim zemljama, gdje populističke vlade daju prednost vladavini većine nauštrb prava manjina i neovisnih institucija. Studija pojačava argument da, iako populizam može proizaći iz legitimnih kritika demokratskog elitizma, njegova provedba u zemljama poput Turske i Poljske prijeti samim temeljima liberalne demokracije, gurajući te nacije prema autoritarizmu umjesto da revitalizira njihove demokratske sustave.

Szeptycki (2022) istražuje utjecaj populizma na poljsku vanjsku politiku pod vladavinom Stranke prava i pravde. Studija naglašava kako je populističko upravljanje u Poljskoj dovelo do značajnih promjena u međunarodnim odnosima, koje karakterizira sve veća izolacija i konfrontirajući stav prema tradicionalnim saveznicima poput Europske unije. Ključni nalazi uključuju:

1. **Kritika poljske diplomacije:** Vlada PiS-a kritički je preispitala postignuća poljske diplomacije od 1989. godine, promatrajući prethodne napore kao elitističke i nepovezane s interesima nacije. Ova perspektiva je dovela do vanjskopolitičkog pristupa koji daje prioritet identificiranju neprijatelja, a ne izgradnji partnerstva.
2. **Neprijateljstvo prema EU:** Studija naglašava kritički stav vlade PiS-a prema Europskoj uniji, koju doživljava kao favoriziranje interesa Njemačke i Francuske na štetu poljskog suvereniteta. Ovaj anti-EU osjećaj zategao je odnose Poljske s njezinim europskim partnerima.
3. **Strateška izolacija:** Kao rezultat svoje populističke politike, Poljska je postala sve izoliranija na međunarodnoj sceni. Vlada PiS-a nastojala je uravnotežiti ovu izolaciju povezujući se s politički irelevantnim ili geografski udaljenim partnerima, poput Mađarske i Sjedinjenih Država pod Donaldom Trumpom. Međutim, ova se strategija pokazala uglavnom neučinkovitom, posebice izborom Joea Bidena, koji je umanjio oslanjanje Poljske na potporu SAD-a.
4. **Ranjivost na vanjske pritiske:** Studija zaključuje da je poljska vanjska politika vođena populizmom učinila zemlju ranjivijom na vanjske pritiske, posebno iz Rusije, zbog sve lošijih odnosa s europskim partnerima i slabljenja demokratskih standarda.

Studija Szeptyckija izravno je povezana s temom koja ispituje služi li populizam kao prijetnja ili pomoć liberalnim demokracijama, fokusirajući se na slučajeve Turske i Poljske. Nalazi u ovoj studiji ilustriraju kako populizam, kakav prakticira Stranka prava i pravde u Poljskoj, predstavlja značajne rizike za stabilnost i učinkovitost liberalnog demokratskog upravljanja. Analiza poljske vanjske politike pod populističkom vladom pokazuje da populizam može dovesti do erozije demokratskih normi, kako na domaćem tako i na međunarodnom planu. Konfrontacijska i izolacionistička vanjska politika PiS-a nije samo oštetila odnose Poljske s ključnim europskim partnerima, već je i povećala ranjivost zemlje na globalnoj sceni. Ovo odražava slične trendove u Turskoj, gdje je populističko vodstvo također dovelo do zategnutih međunarodnih odnosa i demokratskog nazadovanja. U oba slučaja, populizam se pokazao više prijetnjom nego koristi liberalnoj demokraciji. Umjesto jačanja nacionalnog suvereniteta i demokracije, populističke politike tih vlada izolirale su njihove zemlje, oslabile njihove demokratske institucije i učinile ih podložnijima autoritarnim utjecajima. To pojačava argument da populizam, umjesto da pomaže liberalne demokracije, često ih potkopava potičući podjele, narušavajući povjerenje u demokratske norme i izolirajući naciju od globalne zajednice.

Autor van Beek (2022) ispituje rastući utjecaj populizma u raznim zemljama, s posebnim fokusom na napetosti između nacionalizma i globalizacije, te kako te napetosti utječu na demokraciju. Studija istražuje uspon desničarskog populizma u Poljskoj i Turskoj, istražujući inherentne kontradikcije između populističke koncepcije demokracije i liberalnog demokratskog okvira. Studija naglašava temeljni sukob između populizma, koji je često vođen nacionalističkim i plemenskim instinktima, i globalizacije, koja naglašava ujedinjenje i međusobnu povezanost. Ova napetost je ključna za razumijevanje zašto populizam uzima maha, budući da se oslanja na strahove od gubitka nacionalnog identiteta u sve globaliziranijem svijetu. Populizam je usko povezan s nacionalizmom i politikom identiteta. Populistički čelnici u Poljskoj i Turskoj, na primjer, naglašavaju ideju homogenog nacionalnog kolektiva za koji tvrde da ga predstavljaju. Ovakav pristup često dovodi do isključivanja manjina i odbacivanja pluralizma, što su bitne komponente liberalne demokracije. Poglavlje suprotstavlja dva nepomirljiva koncepta demokracije: liberalno-demokratski model, koji daje prednost individualnim slobodama i vladavini prava, i populistički model, koji se usredotočuje na suverenitet "naroda" kao homogenog entiteta. Prema populističkom gledištu, izborna pobjeda opravdava nadjačavanje kontrola i ravnoteže koje štite prava pojedinca, što dovodi do povlačenja od liberalno-demokratskih načela. Poljska i Turska istaknute su kao

ključni primjeri zemalja u kojima je desničarski populizam doveo do značajnog povlačenja od liberalne demokracije. U oba su slučaja populistički čelnici potkopali demokratske institucije, oslabili vladavinu prava i učvrstili vlast tvrdeći da predstavljaju volju naroda protiv percipiranih vanjskih i unutarnjih neprijatelja.

Van Beekova analiza izravno je relevantna za tezu o tome je li populizam prijetnja ili pomoć liberalnim demokracijama, posebice u slučajevima Turske i Poljske. Studija pojačava argument da populizam, posebno u svom nacionalističkom obliku, predstavlja značajnu prijetnju zdravlju liberalnih demokracija. U Poljskoj i Turskoj, uspon populizma prati pad demokratskih standarda, pri čemu populistički čelnici koriste svoj izborni mandat kako bi opravdali postupke koji podrivaju vladavinu prava, ograničavaju individualne slobode i nagrizaju demokratske institucije. Ta je dinamika posebno opasna jer predstavlja oblik demokracije koji je u izravnom sukobu s načelima liberalizma, što dovodi do oblika upravljanja koji je više autoritaran i manje uključiv. Nalazi u ovom poglavlju naglašavaju ideju da iako se populizam u početku može činiti kao sila koja ponovno angažira razočarane glasače, on u konačnici prijeti samim temeljima liberalne demokracije dajući prednost volji homogenog "naroda" nad zaštitom individualnih prava i održavanje institucionalnih provjera i ravnoteže. Ova analiza podupire stajalište da je populizam, kakav se vidi u Turskoj i Poljskoj, više prijetnja nego korist za liberalne demokracije.

Studija Milade Anne Vachudove (2021) "Populizam, demokracija i promjena stranačkog sustava u Europi", ispituje transformativni učinak populizma na europske stranačke sustave, naglašavajući značajnu ulogu etnopolitističkih stranaka u preoblikovanju političkog natjecanja. Vachudova identificira kako su populističke stranke diljem ekonomske ljevice, centra i kulturne desnice intenzivirale političko natjecanje, što je dovelo do pada mainstream stranaka i povećane polarizacije, osobito duž kulturnih linija. Dok su populističke stranke ljevice i centra poremetile tradicionalno stranačko natjecanje, etnopolitističke stranke često dugogodišnje konzervativne skupine koje su usvojile isključivu, nacionalističku retoriku imale su najdublji utjecaj na putanju domaće politike.

Studija naglašava ključnu razliku između lijevih populističkih stranaka, koje često ublažuju svoje pozicije nakon što dođu na vlast, i etnopolitističkih stranaka, koje koriste svoj autoritet za potkopavanje demokratskih institucija i učvršćivanje svoje moći. Vachudova ukazuje na Mađarsku kao na slučaj gdje je etnopolitizam evoluirao u autoritarni režim, dovodeći u pitanje same principe

liberalne demokracije. Ovaj trend ima implikacije diljem Europe, budući da slični populistički pokreti u drugim zemljama prijete slijediti primjer Mađarske, iako njihov uspjeh u tome može ovisiti o snazi domaćih demokratskih institucija.

Fokus studije na destabilizirajuće učinke etnopolulizma na demokratske institucije u skladu je s analizom kako populizam u Poljskoj i Turskoj predstavlja značajnu prijetnju liberalnoj demokraciji. U obje su zemlje populistički čelnici na sličan način koristili nacionalističku retoriku i narative "mi-protiv-njih" za konsolidaciju vlasti i potkopavanje demokratskih normi, ponavljajući trendove koje je Vachudova uočila u Mađarskoj. Nadalje, istraživanje Vachudove o tome kako lijevi populistu imaju tendenciju ublažiti svoje pozicije nakon što dođu na vlast u suprotnosti je s opasnijim, autoritarnim tendencijama desničarskih etnopolulista, što je ključno za razumijevanje različitih putanja populističkog upravljanja u Turskoj i Poljskoj. Njezin rad naglašava važnost domaćih političkih struktura u pružanju otpora ili podlijevanju populističkom autoritarizmu.

Studija Çarkoğlua i Elçija (2023) istražuje utjecaj populističkih stavova na demokratske preferencije birača u Turskoj, posebno s naglaskom na neliberalnu demokraciju. Korištenjem reprezentativnih podataka iz ankete provedene 2019. godine, autori su analizirali kako različite dimenzije populizma, poput anti-elitizma, narodne orijentacije i manihejskog pogleda na svijet, utječu na podršku neliberalnim demokratskim stavovima.

Glavni nalazi studije pokazuju da manihejski pogled na svijet, koji dijeli društvo na „nas protiv njih“ i „prijatelje protiv neprijatelja“, ima negativan utjecaj na podršku liberalnoj demokraciji. Ovaj pogled smanjuje pluralizam i toleranciju u politici i društvu, te potiče polarizaciju. Suprotno očekivanjima, anti-elitistički i pro-narodni stavovi smanjuju podršku neliberalnoj demokraciji. Također, političke preference saveza utječu na demokratske preferencije, pri čemu su glasači vladajućeg saveza (People's Alliance) skloniji podržavati neliberalnu demokraciju u usporedbi s glasačima opozicije.

U Turskoj, dugotrajna vladavina populističke stranke AKP pokazuje kako populizam može postupno suziti demokratski prostor, stvarajući nove neprijatelje i isključujući velike dijelove društva iz demokratske participacije. Slične dinamike se mogu vidjeti i u Poljskoj, gdje populističke stranke koriste slične taktike za jačanje izvršne vlasti na štetu liberalnih demokratskih institucija. Ova studija doprinosi razumijevanju kako različite dimenzije populizma mogu utjecati

na smjer demokratskih sustava, te kako populizam, ako nije uravnotežen, može postati ozbiljna prijetnja liberalnim demokracijama.

Studija Olge Oliker (2017), *Putinism, Populism and the Defence of Liberal Democracy*, analizira rast neliberalizma i populizma u različitim dijelovima svijeta, s posebnim naglaskom na to kako ti pokreti izazivaju temeljne principe liberalne demokracije. Oliker ističe kako populistički lideri, poput Vladimira Putina u Rusiji, centraliziraju vlast, slabe demokratske institucije i ograničavaju građanske slobode. Studija uspoređuje situacije u Rusiji, Mađarskoj, Turskoj i Poljskoj, napominjući kako su lideri u tim zemljama koristili slične taktike za konsolidaciju moći i slabljenje demokratskih mehanizama provjere i ravnoteže. Oliker upozorava na opasnosti ovog trenda, posebno kada se širi na druge etablirane demokracije u Europi i Sjedinjenim Američkim Državama, gdje populistički lideri također teže centralizaciji vlasti i ograničavanju sloboda.

Nalazi Olikerove studije direktno su relevantni za temu završnog rada, *"Populizam—Prijetnja ili Pomoć Liberalnim Demokracijama? Slučajevi Turske i Poljske."* Studija pruža kritičku analizu kako populizam, kada se udruži s autoritarnim tendencijama, predstavlja ozbiljnu prijetnju liberalnoj demokraciji. U oba slučaja, Turske i Poljske, lideri su primijenili strategije slične onima koje je koristio Putin u Rusiji, poput slabljenja neovisnosti sudstva, ograničavanja slobode medija i centralizacije vlasti. Ove akcije ne samo da podrivaju demokratske institucije, već stvaraju okruženje u kojem populizam postaje alat za autoritarnu vlast, a ne korektivna snaga unutar demokracije. Studija naglašava važnost suočavanja s unutarnjim slabostima unutar ovih demokracija koje omogućuju populističkim liderima da dođu na vlast i zadrže je, te ističe hitnost obrane demokratskih institucija od takvih neliberalnih trendova.

U svojoj studiji *Populizam, autoritarizam i konstitucionalizam*. Halmai (2019) ispituje složen odnos između različitih oblika populizma i njihov utjecaj na autoritarnost i konstitucionalizam, posebno u kontekstu liberalnih demokracija. Halmai razlikuje različite vrste populizma, kao što su ljevičarski i desničarski, kao i percipirane "dobre" ili "loše" oblike, fokusirajući se na to namjeravaju li ti populistički pokreti transformirati liberalne demokratske ustavne sustave u autoritarne režime. Studija također istražuje jedinstvenu retoriku autoritarnih populista, koja ih razlikuje od nepopulističkih autoritaraca. Halmai istražuje razloge uspona autoritarnih populizama, propitujući tko ili što je odgovorno za njihov uspjeh. Posljednji dio rada istražuje sugerira li upotreba pravnih mehanizama od strane autoritarnih populista da nagrizu liberalne ustavne

demokracije pojavu posebnog "populističkog konstitucionalizma". Značajan dio studije posvećen je analizi mađarskog iskustva kao modela za razumijevanje autoritarnog populizma u istočnoj i srednjoj Europi i šire. Halmai tvrdi da putanja Mađarske pod populističkim vodstvom nudi kritične uvide u to kako populistički čelnici mogu sustavno demontirati demokratske institucije dok održavaju fasadu ustavnosti. Teza, "Populizam: Prijetnja ili pomoć liberalnim demokracijama? Slučajevi Turske i Poljske," blisko se slaže s Halmaijevom analizom. Studija pruža teorijski okvir za razumijevanje kako populizam može ugroziti liberalne demokracije pomjerajući ih prema autoritarizmu. Halmaijevo ispitivanje Mađarske kao studije slučaja nudi vrijednu usporedbu za analizu situacija u Turskoj i Poljskoj, gdje su populistički čelnici na sličan način upotrijebili pravne i retoričke strategije za potkopavanje demokratskih normi i institucija. I u Turskoj i u Poljskoj, kao i u Mađarskoj, populistički su čelnici iskoristili potporu javnosti kako bi opravdali akcije koje slabe kontrolu i ravnotežu bitnu za liberalnu demokraciju. Te radnje uključuju potkopavanje neovisnosti pravosuđa, ograničavanje slobode medija i učvršćivanje vlasti u izvršnoj vlasti. Halmaijev koncept "populističkog konstitucionalizma" može se primijeniti na ove slučajeve kako bi se razumjelo kako populistički čelnici u Turskoj i Poljskoj koriste jezik demokracije i konstitucionalizma da legitimiziraju autoritarne prakse. Općenito, Halmaijeva studija podupire argument da populizam, osobito u svom autoritarnom obliku, predstavlja značajnu prijetnju održivosti liberalnih demokracija.

4. ZAKLJUČAK

Populizam se u suvremenoj političkoj teoriji i praksi sve više prepoznaje kao dvosjekli mač. S jedne strane, populizam može poslužiti kao korektiv liberalnoj demokraciji, dajući glas marginaliziranim skupinama i uvodeći teme koje su često zanemarene u političkom diskursu. S druge strane, kako pokazuju slučajevi Turske i Poljske, populizam može predstavljati ozbiljnu prijetnju temeljnim principima liberalne demokracije, osobito kada se koristi za koncentraciju moći, marginalizaciju opozicije i podjelu društva na antagonističke skupine.

Empirijska istraživanja poput onih koje su proveli Çarkoğlu i Elçi (2023) u Turskoj pokazuju kako populistički stavovi mogu negativno utjecati na podršku liberalnim demokratskim praksama, posebno kada su popraćeni Manihejskim svjetonazorom koji polarizira društvo na „nas“ i „njih“. Ova polarizacija smanjuje prostor za pluralizam i toleranciju, što je ključno za zdravu demokraciju. U Turskoj, populizam pod vodstvom AKP-a doveo je do demokratskog nazadovanja, ograničavajući slobodu medija i potiskujući opoziciju, sve u ime narodne volje.

Slična dinamika je uočena u Poljskoj, gdje stranka Pravo i pravda (PiS) koristi populističku retoriku za kritiziranje EU i njezinih institucija, te za jačanje nacionalističkih stavova. Studije poput one koju su proveli Szeptycki (2022) i van Beek (2022) pokazuju da su posljedice populizma u Poljskoj uključivale izolaciju zemlje na međunarodnoj sceni, slabljenje demokratskih institucija i povećanu ranjivost na autoritarne pritiske.

Slučajevi Turske i Poljske jasno ilustriraju kako populizam može predstavljati ozbiljnu prijetnju liberalnoj demokraciji, posebno kada se koristi kao alat za konsolidaciju moći i potkopavanje demokratskih normi. Dok je teorijski moguće da populizam može poslužiti kao korektiv demokracije, u praksi, kako pokazuju ovi slučajevi, populizam često vodi u autoritarizam i demokratizaciju nazadovanja.

Kako bi se očuvale liberalne demokracije, potrebno je pažljivo balansirati između narodne volje i ustavnog poretka te osigurati da populistički impulsi ne unište osnovne demokratske vrijednosti. To zahtijeva jačanje institucija, promicanje pluralizma i razvijanje politike koja je istovremeno uključiva i odgovorna prema svim segmentima društva. U suprotnom, populizam može postati destruktivan faktor, vodeći prema većoj centralizaciji moći i gubitku demokratskih sloboda.

5. LITERATURA

1. Albertazzi, D., & McDonnell, D. (2008) The sceptre and the spectre. In D. Albertazzi & D. McDonnell (Eds.), *Twenty-first century populism: The spectre of Western European democracy* (pp. 1–11). Palgrave Macmillan.
2. Çarkoğlu, A., & Elçi, E. (2023) Populist attitudes and challenges towards liberal democracy: An empirical assessment of the Turkish case. *International Political Science Review*, 44(5), 729-746. <https://doi.org/10.1177/01925121221119297>
3. Canovan, M. (2002) Taking politics to the people: Populism as the ideology of democracy. In Y. Meny & Y. Surel (Eds.), *Democracies and the populist challenge* (pp. 25–44). Palgrave Macmillan.
4. De Vreese, C. H., Esser, F., Aalberg, T., Reinemann, C., & Stanyer, J. (2018) Populism as an expression of political communication content and style: A new perspective. *The International Journal of Press/Politics*, 23(4), 423–438.
5. Freedon, M. (2013a) The morphological analysis of ideology. In M. Freedon, L. Sargent, & M. Stears (Eds.), *The Oxford handbook of political ideologies* (pp. 115–138). Oxford University Press.
6. Freedon, M., Sargent, L., & Stears, M. (Eds.). (2013b) *The Oxford handbook of political ideologies*. Oxford University Press.
7. Grbeša, M., & Šalaj, B. (2018) *Dobar, loš ili zao? Populizam u Hrvatskoj*. TIM Press.
8. Grbeša, M. (2010) Privatisation of politics in Croatia: Analysis of the 2003 and 2007 parliamentary elections. *Medijska istraživanja*, 16(2), 57–79.
9. Halmai, G. (2019) Populism, authoritarianism and constitutionalism. *German Law Journal*, 20(3), 296-313. <https://doi.org/10.1017/glj.2019.23>
10. Hawkins, K. A., Carlin, R., Littvay, L., & Kaltwasser, C. R. (Eds.). (2018) *The ideational approach to populism: Concept, theory, and analysis*. Routledge.

11. Jenne, E. K. (2021) Populism, nationalism and revisionist foreign policy. *International Affairs*, 97(2), 323–343. <https://doi.org/10.1093/ia/iaa230>
12. Jagers, J., & Walgrave, S. (2007) Populism as a political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European Journal of Political Research*, 46, 319–345.
13. Kozłowski, A. R. (2019/2020) Populism as a factor of destabilisation in consolidated democracies. *The NISPAcee Journal of Public Administration and Policy*, 12(2). <https://doi.org/10.2478/nispa-2020-0011>
14. Kasapović, M. (2010) Odlazak velikog populista i reforma Ustava. *Političke analize*, 1(1), 15–17.
15. Müller, J.-W. (2017) *Što je populizam?* TIM Press.
16. Mudde, C. (2004) The populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541–563.
17. Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2012) *Populism: A very short introduction*. Oxford University Press.
18. Milardović, A. (2004) *Populizam i globalizacija*. Centar za politološka istraživanja.
19. Mašić, B., & Jovev, J. (2022) Populistička komunikacija u parlamentu: Slučaj Hrvatskog sabora. *Međunarodne studije*, XXII(2), 129–147. <https://doi.org/10.46672/ms.22.2.6>
20. Oliker, O. (2017) Putinism, populism and the defence of liberal democracy. *Survival*, 59(1), 7–24. <https://doi.org/10.1080/00396338.2017.1282669>
21. Panizza, F. (2005) Populism and the mirror of democracy. In F. Panizza (Ed.), *Populism and the mirror of democracy* (pp. 1–31). Verso.
22. Popp-Madsen, B.A. (2020) Should we be afraid? Liberal democracy, democratic backsliding, and contemporary populism. *Contemporary Political Theory*, 19(Suppl 3), 161–168. <https://doi.org/10.1057/s41296-018-00298-5>

23. Ravlić, S. (2013) *Svjetozi ideologije: Uvod u političke ideologije*. Politička kultura & CID.
24. Szeptycki, A. (2022) Populist foreign policy and its consequences: The case of Poland under the rule of the Law and Justice Party. *Siyasal: Journal of Political Sciences*, 31, 45-59. <https://doi.org/10.26650/siyasal.2022.31.915894>
25. Stanley, B. (2008) The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies*, 13(1), 95–110.
26. Šalaj, B. (2014) Budućnost suvremenih društava: Iliberalne demokracije ili liberalne autokracije? *Političke perspektive*, 4(2), 61–77.
27. Šalaj, B. (2012) Što je populizam? *Političke analize*, 3(11), 55–61.
28. Šalaj, B. (2012) Suvremeni populizam. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 9(1), 21-49. <https://hrcak.srce.hr/99797>
29. Šalaj, B., & Grbeša, M. (2017) Što je populizam i kako ga istraživati? *Fakultet političkih znanosti*.
30. Taguieff, P.-A. (1995) Political science confronts populism: From a conceptual mirage to a real problem. *Telos: Critical Theory of the Contemporary*, 103, 9–43.
31. Varga, M., & Buzogány, A. (2020) The foreign policy of populists in power: Contesting liberalism in Poland and Hungary. *Geopolitics*, 26(5), 1442–1463. <https://doi.org/10.1080/14650045.2020.1734564>
32. van Beek, U. (2022) Back to the future: The rise of nationalist populism. In U. van Beek (Ed.), *Democracy under pressure: Challenges to democracy in the 21st century* (pp. 161-178). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-031-09123-0_4
33. Vachudova, M. A. (2021) Populism, democracy, and party system change in Europe. *Annual Review of Political Science*, 24(1), 471–498. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-041719-102715>

34. Zakošek, N. (2010). Zauzdani populizam: Fenomen Milana Bandića. *Političke analize*, I(1), 6–10.